

DIDELIS DĖKUI IR DĖKUI LABAI DABARTINĖJE LIETUVIŲ (RAŠTO) KALBOJE

Santrauka

Straipsnyje keliamas klausimas, ar dabartinėje lietuvių kalboje tinkamos vartoti padėkos konstrukcijos *dėkui, ačiū labai, nuoširdžiai* ir *didelis, nuoširdus dėkui, ačiū*. Padėkos konstrukcijos nagrinėjamos sintaksiniu-semantiniu, aktualiosios sakinio skaidos aspektu. Remiamasi medžiaga, rinkta iš Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno, sudaryto Vytauto Didžiojo universiteto Kompiuterinės lingvistikos centre (DLKT), ir elektroninio vertimų žodyno LINGUEE.

Išnagrinėjus DLKT pavyzdžius, kur *dėkoju, dėkingas, -a, padėka, -q, dėkui, ačiū* vartojami su prepoziciniais ir postpoziciniais modifikatoriais, matyti, kad dabartinėje lietuvių kalboje *dėkui labai* vartojamas pagal *dėkoju labai, labai esu dėkingas* analogiją, t. y. kūrybingai ir kompetentingai pasirenkant žymėtą padėkos raiškos strategiją. Inversinis *dėkui labai* yra toks pat tinkamas vartoti, kaip ir kiti stilistiškai žymėti raiškos atvejai. Inversinę žodžių tvarką padėkos konstrukcijoje adresantas renkasi retai (6,6 proc. visų atvejų, arba 53 pavyzdžiai iš 800).

Žodžių tvarkos ir aktualiosios sakinio skaidos atžvilgiu ištirtoji medžiaga leidžia sudėlioti tokias padėkos raiškos koreliacijas. Neutralios žodžių tvarkos (in)tranzityviniuose sakiniuose tipiškas vardininku žymimas subjektas (*aš*) atliepia nežymėtą temą, kuri susijusi su inherentinio temiškumo principais: skirtingomis gyvumo, agentyvumo, apibrėžtumo, temiškumo ir pan. vertėmis (*Aš nuoširdžiai dėkoju Jums / esu nuoširdžiai dėkingas už pagalbą; Aš tariau Jums nuoširdžių padėką*). Pagal inherentinį temiškumą netiesioginis naudininko objektas (*Jums*) – antrasis po subjekto vardininko pretenduoja būti sakinio tema. Tada sakinio rema pasakoma netipišku subjektu – abstraktų daiktą žyminčiu daiktavardžiu (*Jai tenka nuoširdžiausia padėka; plg., Jums patinka klasikinė muzika*). Padėkos esminis žodis arba jo modifikatorius gali būti remizuojamas pasirenkant vartoti veikiamosios resp. neveikiamosios rūšies konstrukcijas (*Aš skiriu Jums nuoširdžių padėką resp. Jums skirta mano nuoširdi padėka*), šaukiamuosius sakinius (*Dėkoju širdingai jums už svetingumą! Kokia aš tau dėkinga! Kaip dėkui, kaip ačiū!*). Vartodamas inversinės žodžių tvarkos padėkos konstrukcijas, adresantas pabrėžia patį padėkos esminį žodį (*Dėkoju labai*), jo valentinį aktantą (*Jums* (o ne

kam kitam) *labai dėkoju*) arba modifikatorių (*Jums dėkoju* (ne bet kaip, bet) *nuoširdžiai*), panašiai kaip ir tais atvejais, kai vartojamos konstrukcijos *dėkoju labai, dėkingas esu labai* ar pan. Neutralios žodžių tvarkos atvejais kontrastingą remą rodo *tai* (*Tai labai, labai dėkui*).

Negausūs LINGUEE vertimai nepatvirtino nežymėtos anglų, vokiečių kalbos žodžių tvarkos įtakos žymėtai *dėkui labai* vartosenai lietuvių kalboje.

Žiūrint į aktualią dabartinės lietuvių kalbos vartoseną ir pasirenkamas skirtingas padėkos raiškos strategijas dėkingumo būsenai *resp.* veiksmui (ne)aktualizuoti (*esu labai dėkingas resp. labai dėkoju resp. labai dėkui*), iš DLKT pavyzdžių paaiškėjo, kad adresantas *didelis / nuoširdus ačiū, dėkui* vartoja daiktiskai suvokiamai padėkai aktualizuoti (plg., *Dėkui nešė Vaitiekui*). (In)tranzityviniame sakinyje į daiktavardžiu pasakomo predikato argumento vietą „lendantis“ ekonomišką jaustuką *ačiū, dėkui* žymimas pagal daiktavardžio *padėka* su derinamuoju modifikatoriumi pavyzdį: būdvardiškasis modifikatorius su *ačiū, dėkui* derinamas, t. y. parenkamas nežymėtosios (vyriškosios) giminės būdvardis (*nuoširdi / didelė padėka resp. nuoširdus / didelis dėkui*). Yra kontekstų, kur konstrukciją *didelis / nuoširdus dėkui* galima gretinti ir su *labai / nuoširdžiai dėkoju*. Visgi manytina, kad tais atvejais, kai dėl kalbos ekonomijos, padėkos raiškos aktualizacijos skirtumų (ir) ar kitų priežasčių *ačiū, dėkui* sakinyje užima performatyviojo *dėkoju* arba predikatiškai vartojamo *dėkingas, -a* poziciją, jaustuko modifikatoriai yra parenkami pagal pastaruosius (*labai / nuoširdžiai dėkoju, labai / nuoširdžiai dėkingas resp. labai / nuoširdžiai ačiū, dėkui*).

ESMINIAI ŽODŽIAI: padėkos konstrukcija, jaustukas, inversija, aktualioji sakinio skaida, tarpkalbinė komunikacija.

LORETA VAIČIULYTĖ-SEMĖNIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius

loreta.semėniene@lki.lt